

Ahmet Nurullah Özdal, *Ortaçağ İslam Dünyasında Ekonomik Ekosistem*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2019, 240 sayfa, ISBN: 9786050829846.

Ortaçağ İslam Dünyasında Ekonomik Ekosistem başlıklı eser, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi olan Ahmet Nurullah Özdal tarafından "yedi yüz kaynağın tetkiki ve beş yıllık fâsılasız bir çalışmayla" vücuda getirilmiştir. Uzun bir süre ticaretle uğraşmış olan yazar, yüksek lisansını Türklerin savaş sanatı hakkında yazdığı tezle Marmara Üniversitesi'nde, doktorasını ise Atatürk Üniversitesi'nde "İslam İktisadi Coğrafyasında İş Yaşamı, Ticaret Ve Tüccar (X.-XIV. Yüzyıllar)" başlıklı teziyle tamamlamıştır. Bu anlamda doktora tezinin kapsam ve içeriği ile eserin kapsam ve içeriği birbiriyle uyumaktadır. Dolayısıyla yazarın kaleme aldığı eserin doktora tezinden bağımsız olduğu düşünülemez. Bununla birlikte yazarın hayatının bir bölümünde farklı alanlarda ticaretle uğraşmış olmasının da ele aldığı konuyu daha iyi bir şekilde ifade etmedeki başarısını artırmıştır.

"Ortaçağ ticaretinin yapısını ve ekonominin nasıl işlediğini" ortaya koymaya çalışan eser, "basit ticaret vakaları ile ticari işlem olgularının aslında birbiriyle nedeli bağlantılı olduğunu" göstermeyi amaçlamıştır. Eser öncelikle malların dolaşımını -kitabın yarısı sayılabilecek bir hacimde- ifade ettikten sonra ifade edilen dolaşımı bir ürün ve bir şehir örneğiyle zemine oturmuş ve modellemiştir. Bu anlamda ürün olarak tekstil, şehir olarak da Buhara seçilmiştir. Akabinde ticaret çarkının işleyişi, Buhara'dan Kurtuba'ya Buhara işi lüks kaftan ticareti üzerinden bir kurgusal örnekleme gerçekleştirilmiştir. Kitapta son olarak toplum kesimlerinin ekosisteme katılımı ele alınmıştır. Eserin sonunda verilen bibliyografya oldukça yoğundur. Bu anlamda eserin elli üç sayfalık bir kısmını bibliyografya oluşturmaktadır. Gerçekten de eser okunduğunda kaynakların konu bağlamında oldukça iyi kullanıldığını söylemek mümkündür.

Bölgümlere geçmeden önce bütün bölümleri kapsayan önemli bir hususu vurgulamak eserin hakkını vermek bakımından yerinde olacaktır. Eserin her bölüm

ve konusu içerisinde -belki kitabın üçte biri olarak ifade edebileceğimiz alanda- bulunan diyagramlar, haritalar ve görseller oldukça önemlidir. Bu görseller yazar tarafından hazırlanmış olup onlarca sayfada ifade edilebilecek şeyleri hem bir sayfada hem de çok daha anlaşılır bir şekilde ortaya koymuştur. Böylelikle ifade edilen diyagram, harita ve görseller eseri müfit ve muhtasar bir hale getirmede ciddi bir katkı sağlamıştır. Bu anlamda yazarı eserdeki görselleştirmelerden ötürü tebrik ve takdir etmemek mümkün değildir.

Malların dolaşımı bölümünde yazar değerli taşlar, enerji, mermer, mozaik, çini, boya, çömlek, cam, koku, ilaç, şeker, çuval, kalay, boraks, şap, altın, demir, civa, kereste ve katran gibi birçok ürünü ele almıştır. Ürünleri ele alma sürecinde ifade edilen ürünün salt kendisinden değil, bu ürünün hammaddesinin üretiminden yola çıkarak mamul madde haline gelişine, mamul maddenin ticaret sürecine, üretildikleri ve satıldıkları bölgelere ve buradan hareketle ortaya çıkan ticari ilişkiler ağına yer verilmiştir. İfade edilen bu üretim, işletim ve ticari süreçler çoğu zaman ayrı ayrı görselleştirilmiştir. Bu anlamda bazı ürünlerin üretim süreçleri diyagrama aktarılırken bazılarının da harita üzerindeki ticari ağı gösterilmeye çalışılmıştır. Bu durum okurun nerede hangi ürünün hangi şartlarda üretildiği ve üretilen ürünün nasıl bir ticari ağın içerisinde bulunduğunu görmesine yardımcı olmaktadır. Yine ilgili ürünler için ürünü meydana getiren hammadde ve enerji kaynaklarının da bu ilişkiler ağı içerisinde ayrıca ele alınması ve “Halep’te bir şeker atölyesi açmak için neye ihtiyacınız var” veya “Memlüklü subayının üzerinde bulunan teçhizat hangi süreçlerden geçerek ortaya çıkmıştır” gibi varsayımlar üzerinden kurgular yapılması, okurun ekosistemin bütünlüğünü daha iyi görmesi açısından fayda sağlamıştır. Böylece salt malumatfuruşluğun önüne geçilerek veriler, verilmek istenen temel mesaj, bilgiler ve kurgular üzerinden okuyucuya aktarılmıştır. Bölüm içerisinde oluşturulan eyaletlere göre ürün tasnifleri, İslam dünyasının diğer bölgelerle gerçekleştirdiği ithal ve ihraç kalemleri ve son olarak bir metro haritası şeklinde oluşturulan ticaret güzergahı -ki bu harita bölgelerdeki ürünleri de içerir- oldukça önemlidir.

Tekstil ürünlerinin dolaşımını somut veriler ışığında işleyen ikinci bölümde örnek mamul madde olarak kumaş ve giysiler ele alınmıştır. Bu ele alış sürecinde farklı coğrafyalarda bulunan hükümdarların giydiği kıyafetler, kıyafetlerin bölgelere göre benzerlik ve farklılıkları, vergileri ve halkın giysilerine değinilmiştir. Bu bölümden sonra ilgili örneklem Buhara şehri üzerinden ortaya konmuştur. Buhara şehrinin seçiminde özel bir neden bulunmayıp rastgele seçilmiştir. Bu anlamda Buhara'nın bölgeleri ele alınarak ticari dönüşümde merkez-taşra/köy ilişkisi ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu ilişkiler ağı "ana kent" ve "uydu kent" şeklinde ifade edilmiş ve ilişkiler ağına da İslam şehir modeliyle birebir uyuşan bir görünüm ortaya çıkmıştır. Taşradan veya köyden merkeze ve merkezden İslam dünyasının diğer merkezlerine ürün dolaşımının nasıl olduğu ele alınmıştır. Akabinde doğu-batı yönünde uzanan ve en sık kullanıldığı varsayılan güzergâh üzerinden hem durakların hareketliliğinin aynı olmayışı hem de güzergâh üzerinde bulunan ülkelerin sayısı, sınırların durumu ve ülkelerarası ilişkilerin dönüşümünün ticarete olan etkisi ifade edilmeye çalışılmıştır.

Ticaret çarkının işleyişi bölümünde ise Buhara'dan Kurtuba'ya Buhara işi lüks kaftan ticareti üzerinden bir kurgusal örneklem bulunmaktadır. Bu örneklem içerisinde hammaddeler, üretim ve dolaşımaları, mamul ürünün üretimi, vergileri, ticareti, hukuku, ödeme şekilleri vs. ele alınmıştır. Böylelikle hem bir ticari ekosisteme katılım şeması ortaya çıkarılmış hem de ekosisteme kimin hangi açıdan ve nerede dâhil olduğu ifade edilmiştir. Son olarak ekosisteme katılım kısmında "sanılanın aksine Ortaçağ İslam Dünyasında toplumun çok büyük bir kesiminin işleyen ekonomik çarka dâhil olduğu" ve "sıradan halk içerisinde çok yaşlılar, engelliler ve küçük çocukların haricindeki neredeyse herkesin ekosistemin içerisinde yer aldığı" ifade edilmiştir. Bu anlamda ekosistemin kimseye ayrıcalık tanımadığı belirtildikten sonra kısaca medreselerin bu sistemdeki yerine (dışarıdan maaş ve burs alırlar) değinilmiştir. Ancak bu noktada medreselerin sistem içerisindeki konumunun daha geniş ifade edilmesi faydalı olacaktır. Bu bölümde son olarak

ürünlerden temin edilmek istenen maksimum faydaya ve geri dönüşüm meselesine yer verilmiştir.

Ortaçağ İslam Dünyasında Ekonomik Ekosistem başlıklı eser 800-1400 yılları arasında İslam dünyasındaki ticari yapıyı ve aradaki ilişkiler ağını ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu anlamda hacim olarak küçük ve dil açısından akıcı olmakla birlikte mahiyet açısından yoğun bir içeriğe sahiptir. Eser içerisinde temel bağlamdan kopulmamış ve verilmek istenen okuyucuya başarılı bir şekilde aktarılmıştır. Başlıklar arasında birbirini tamamlayan bir bütünlük bulunmakla birlikte başlıkların içerikleri de ifade edilen konu bakımından uyumludur. Son olarak eserde bir indeks bulunmadığı bir eksiklik olarak ifade edilmelidir. Bu anlamda esere indeksin eklenmesi içeriğe ulaşım bakımından fayda sağlayacaktır.

Beytullah MISIR